

ATA ATACANOV'UN ŞİİRLERİNDE PEKİŞTİRME VE VURGULAMAYI ANLATAN MODAL SÖZLER

Modal Words Describing Reinforcement and Emphasis in Ata Atacanov's Poems

Birol İPEK¹

¹Doç. Dr. Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bipek@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0001-7874-3830

Abdullah AKYOL²

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD., abduhakyol1970@gmail.com, orcid.org/0000-0002-1550-0548.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 17.09.2024

Kabul/Accepted: 20.10.2024

DOI: 10.20322/littera.1551704

Anahtar Kelimeler

Türkmen Türkçesi, Ata Atacanov, şiir, modal Sözler.

ÖZ

Türkmen Türkçesinde, modal sözler gramer kategorisi olarak ayrı bir başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda modal sözler ayrı bir sözcük kategorisi olarak kabul edilir. Modal sözlerin Türkmen Türkçesinde kendine özgü bir işlevi ve kullanımı vardır. Modal sözlerin Türkmen Türkçesindeki kullanımı dil bilimsel ve anlatımsal özelliklerle belirlenir ve dilin zenginliğine katkıda bulunur. Bu çalışmada Türkmen şairi Ata Atacanov'un şiirleri taranarak pekiştirme ve vurgulamayı anlatan modal sözler tespit edilmiştir. Modal sözler, güçlendirme, pekiştirme ve vurgulama amacıyla kullanılan; düşüncenin yönünü değiştiren sözcüklerdir. Bu çalışmada sadece pekiştirme ve vurgulamayı anlatan modal sözler incelenmiştir. Şiirlerde modal sözlerin nasıl kullanıldığını tespit etmek için böyle bir çalışma yapılmıştır. Bu amaçla Atacanov'un şiirlerindeki pekiştirme ve vurgulamayı anlatan modal sözler tespit edilmiştir ve örneklerdeki kullanımı ile izah edilmiştir. Böylece Atacanov'un, şiirlerinde bu modal sözlerin nasıl kullanıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Taranan şiirlerde "Hääli şindi, Haas, Uçursız, Kään, Uçursız kään, Gati, Hava, Arlı, Garşı, Ençeme, Basım, Birden, Yene Örään, Tiiz, Valla, Esli, Bütiinley, Hut, Telim, Birhiili, Nääçe, Günde Günde, Gaytaalap, Gayta", olarak sıralanabilecek 25 pekiştirme ve vurgulama bildiren modal söz tespit edilmiştir. Modal sözler Türkmen Türkçesinde ve diğer Türk lehçelerinde daha çok karşılıklı konuşmalarda ve nesir yazılarında kullanılmıştır. Çalışmada şiirlerdeki kullanımın nasıl olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Atacanov, önemli bir Türkmen şairi olduğu için tercih edilmiştir.

Keywords

Turkmen Turkish, Ata Atacanov, poem, modal words.

ABSTRACT

In Turkmen Turkish, modal words are classified under a separate heading as a grammatical category. In this context, modal words are considered a separate word category. Modal words have a specific function and usage in Turkmen Turkish. The use of modals in Turkmen Turkish is determined by grammatical and expressive features and contributes to the richness of the language. In this study, the poems of Turkmen poet Ata Atacanov were scanned and modal words describing reinforcement and emphasis were identified. Modal words are used for the purpose of strengthening, reinforcing and emphasizing; These are words that change the direction of thought. In this study, only modal words expressing reinforcement and emphasis were examined. Such a study was conducted to determine how modal words are used in poems. For this purpose, modal words describing reinforcement and emphasis in Atacanov's poems were identified and explained with their use in the examples. Thus, it was tried to reveal how these modal words were used in Atacanov's poems. In the scanned poems, "Hääli şindi, Haas, Uçursız, Kään, Uçursız kään, Gati, Hava, Arlı, Garşı, Ençeme, Basım, Suddenly, Yene

Örään, Tiiz, Valla, Esli, Bütiinley, Hut, Telim, Birhiili, Nääçe, Gün Gündüz 25 modal words expressing reinforcement and emphasis, which can be listed as ", Gaytaalap, Gayta", were identified. Modal words are used mostly in conversation and prose writings in Turkmen Turkish and other Turkish dialects. In the study, it was tried to reveal how the usage in poems is. Atacanov was preferred because he was an important Turkmen poet.

Atıf/Citation: İpek, B.; Akyol, A. (2024), "Ata Atacanov'un Şiirlerinde Pekıştirme ve Vurgulamayı Anlatan Modal Sözler", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 10/4, 516-536.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Biol İPEK, bipek@firat.edu.tr

GİRİŞ

Ata Atacanov, Türkmen edebiyatının tanınmış şairlerinden biridir. 15 Aralık 1922'de Marı ilinin Gökçe köyünde doğmuştur. Bir eğitimci çocuğu olan Ata Atacanov, köy okulundan sonra Taşkent'te Türkmen Pedagoji Lisesini bitirir. 1938-1939 yılları arasında Aşkabat Pedagoji Enstitüsüne devam eder. 1959-1960 yıllarında Moskova'da Sovyet Yazarlar Birliğı tarafından düzenlenen yüksek edebiyat kurslarına devam eder. Sovyet Yazarlar Birliğı üyeliğı ve Sovyet Gazeteciler Cemiyeti üyeliğı yapan Atacanov, 10 Temmuz 1989'da vefat etmiştir. Atacanov, ilk eserini 1941'de "Täaze Yıl Geldi" (Yeni Yıl Geldi) adıyla Tahtabazar gazetesinde yayımlamıştır. Şairin diğeri şiirleri de bu gazetede yayımlanmıştır. Şairin şiir dünyasına girdiğı ilk dönemdeki şiirleri halk yaratıcılığından beslenmiştir. Şair, çocukluğunda "Sayatlı Hemra", "Şasenem- Garıp", "Hüylukga- Hemra" gibi Türkmen destanlarını dinleyerek büyümüştür. Yerel motiflere, yaşadığı çevrenin ve içinde bulunduğu kültür ortamının ayrıntılarına sıkça yer veren Atacanov, yaşadığı dönemde Türkmen şiirinin önde gelen isimlerinin tavsiyelerinin yardımıyla özgün bir edebî kişilik kazanacaktır. Merğen, Nurmırat Sarihanov gibi isimler Atacanov'un edebî şahsiyetinin oluşmasında önemli katkılar sağlamışlardır. Atacanov'un ilk şiir kitabı "Alma Yene Güllüyöör" (Elma Yine Çiçek Açıyor) adını taşır. İkinci eseri ise "Türkmenistanın Baharı (1952) ismiyle yayımlanır. 1956 yılında "Arzılı Muhmaan" (Değerli Misafir), 1957 yılında "Gözüniz Aaydıñ" (Gözünüz Aydın) adlı eserini 1961'de "Äädimme Äädim" (Adım Adım) adını taşıyan ve seçme şiirlerini ihtiva eden eserini, 1966'da "Öçme Oocağım" (Sönme Ocağım) adlı eserini, 1972'de ise en seçme eserlerini seçerek oluşturduğu "Aaylı Ağşam" (Aylı Akşam) adlı eserini yayımlar. Bir nevi olgunluk döneminin ürünü ve edebî şahsiyetinin zirvesini teşkil eden eserini ise 1978'de "Men Size Baryaan" (Ben Size Gitmekteyim) ismiyle yayımlar (Kara, 1997: xix-xxiii).

Edebiyatın çeşitli türleri arasında, sözcüklerin anlamını edebi sanatlarla en yoğun bir şekilde ifade eden yazı türü şiirdir. Şiir, seslerin uyumu ve kelime oyunları ile bezenerek ustalıklı şekillendirilmiş bir sanat eseridir ve nesirin açıklığına sahip değildir. Şiir, yalnızca estetik hedefler taşımaya bile, içerdiği anlamla toplumu etkileme, duygusal deneyimler sunma ve düşündürme amacını taşır. Toplum hayatında fikrî, dinî, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel değişiklikler zaman içinde edebî eserlere de yansımıştır. Şerif Aktaş şiir için, "Okuyucuda yoğun duygu hâli ve heyecan uyandıran, söyleyiş ve ahenkle kendisini meydana getiren parçaları birleştiren, çağrışım ve duygu değerleri ile yeni ve farklı anlamlandırmalara imkân yaratan, yan anlam bakımından zengin metinlerdir." der. Bu anlamda şiir, yalnız kendisine özgü bir söyleyiş ve kendi şartlarında bir iletişim aracıdır. Şiirin kendine özgü bir sesi ve yapısı vardır. Şiirde insana özgü coşku, heyecan ve duygusallık kendi dilini ve söyleyişini bulur (Aktaş, 2015: 30-31).

Modal sözlerin bir gramer kategorisi olarak araştırılmasına 20. yüzyılın ortalarında, Rusya'da başlanmıştır. Modal sözlerin diğer sözcüklerden farklı bir kategoride sınıflandırmak gerektiğini ilk kez savunan Rus bilim adamı N. K. Dmitriev'dir. Dmitriev'den sonra A. Aslanov, Ə. Cavadov, F. Zeynalov, Z. Əlizadə gibi bilim adamları; modal sözleri yardımcı sözcüklerin bir çeşidi olarak değerlendirmeye başlamışlar ve bunları yardımcı sözcükler içinde tasnif etmişlerdir (Şahin-Koca, 2024: 280).

Modal sözlerin alan yazında çeşitli tanımları görülmektedir. Biray'a (2009) göre modal sözler, konuşmacının duygu ve düşüncelerini yansıtan ve cümlenin anlamına müdahale eden sözlerdir (Biray, 2009: 357); Söyegov'a (2000) göre ise Türkmen Türkçesinde modal sözler, konuşmacının asıl ifade ettiği fikrine olan bakışını anlatmaya hizmet eden yardımcı sözler olarak kullanılmaktadır. Bu farklı tanımlar, modal sözlerin işlevlerini ve kullanımlarını anlamamızı sağlamaktadır (Söyegov, 200: 549).

Konuşurun bir olay veya durumun gerçekliğine ilişkin yorumlamalarını işaretleyen kiplik kategorisinin biçimsel, sözlüksel, söz dizimsel ve bürümsel olmak üzere çeşitli işaretleyicileri bulunmaktadır. Modal sözler, konuşurun bu yorumlarını işaretleyen, diğer bir deyişle kipsel değer taşıyan, kipliğin sözlüksel işaretleyicilerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Kazanlar Ürkmez, 2021: 41-54).

Kiplik anlam bilimle ilişkili kavramdır. Dünyada var olan anlamların dille ifadesi dil bilimsel kiplikle ortaya konulur. Dünyada var olan doğal anlamlar, simgeler aracılığı ile kodlanır ve dil anlamlarına dönüşürler. Birey doğal anlamları dil anlamlarına dönüştürdüğü zaman onu idrak süzgecinden geçirdiği için bahsedeceği olayları anlatırken kendine ait tutum ve yargılarını da yansıtır. Yani birey, bir bilgiyi aktarırken o bilginin doğruluğuna olan şüphesini veya inanmayışını, onun gerçekleşmesine sebep olan varsayımlarını da aktarabilir. Kiplik, konuşurun aktardığı bilginin gerçekleşme potansiyeline dair beklentilerini zorunluluk, gönüllülük, istek vb. anlam kategorileriyle ifade edebilir (Kazanlar Ürkmez, 2020: 45).

Sovyetler Birliği içindeki bütün Türk halkları için hazırlanmış gramer kitaplarında "modal sözler"e yer verilmiştir. Ancak Türkiye Türkçesinde modal sözler diye ayrı bir gramer kategorisi yoktur. Modal sözler dediğimiz sözcükler, kuvvetlendirme edatları, cümle başı edatları, sona gelen edatlar, cevap edatları, bağlama edatları, enklitik, tarz zarfları, ünlemler, edatlar, kalıp ifadeler, söz açıcılar ve diğer sözcükler içinde dağınık bir şekilde yer almaktadır. Eski gramer ve belâgat kitaplarımızda "tekit" başlığı altında bu tür anlatım tarzına ve örneklerle yer verilmiştir (İpek, 2019: 2).

Oğuz grubu Türk lehçeleri içinde yer alan Türkmen Türkçesinde de modal sözler çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır (Söyegov, 2000: 549).

Kononov, modal sözleri, 1. sözlerin çeşitli anlam farklılıklarını belirten modal sözler, 2. konuşmaya çeşitli modal farklar getiren modal sözler ve 3. şekil yapma görevini yerine getiren modal sözler olarak sınıflandırmıştır. Kitabın cümle bilgisi bölümünde cümle içinde ne temel ne de yardımcı öge sayılabilecek, anlam bakımından ayrı duran söz ve söz gruplarının bulunduğunu, bunların, kendilerine özgü içerikleriyle bütün ifadeye özel bir anlam verdiklerini ve bu söz ve söz gruplarının giriş sözleri olarak adlandırıldığını belirterek şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Pişmanlık, sevinç, şaşkınlık bu türden modal faaliyetler: maattessüf,
2. Eminlik, tereddüt, tahmin bildiren modal sözler: şüphesiz ki, hiç şüphe yok ki, elbet, elbette, gerçekten, mutlaka, mutlak, galiba, ihtimal (ki), muhakkak ki, belki,
3. İleri sürülen fikrin menşei: bence, nazaran, sözüne göre,
4. İleri sürülen düşüncenin daha önceki düşünceyle bağlantısı: demek, demek ki,
5. Düşüncenin sıralanması: evvela, evvelden, birincisi,
6. Karşılaştırma: sanki, tıpkı, güya, âdeta,
7. Onaylama ret bildiren modal sözler: evet, yok, hayır, hay hay (Kononov 1956'dan akt. Öz Özcan, 2008: 451).

Türkmen Türkçesi gramerinde modal sözler ovnuk bölekler içinde, kömekçi sözler (yardımcı sözler) kapsamında sınıflandırılmıştır. Modal sözler iki türlüdür: Hakiki modal sözler ve işlevsel modal sözler. Hakiki modal sözler yalnızca kiplik anlam taşıyan sözcükleri kapsar. İşlevsel modal sözler ise kendi başına bir anlamı olan, fakat cümlenin bağlamına göre kiplik anlamları da taşıyabilen sözcüklerdir (Söyegov, 2000; 550). Örneğin doğru sözcüğü, "Soruyu doğru cevapladın." cümlesinde kiplik anlam taşımazken; "Doğru, bu konuda yanıldım." cümlesinde onay bildiren bir modal söz konumundadır. Dolayısıyla doğru işlevsel modal söz olarak değerlendirilmektedir.

Türkmen Türkçesinde modal sözler, anlamına göre şu şekilde gruplandırılmıştır:

1. Pekiştirme ve vurgulamayı anlatan modal sözler
2. Talimat anlatan modal sözler
3. Ayrım bildiren modal sözler
4. Dinleyicinin dikkatini çekmek için kullanılan modal sözler
5. Onay bildiren modal sözler
6. Red bildiren modal sözler
7. İnanç bildiren modal sözler
8. Tahmin bildiren modal sözler
9. Genelleme, sonuç bildiren modal sözler
10. Duygu anlatan modal sözler (Kazanlar Ürkmez, 2021: 43).

Türkmen Türkçesinde yer alan modal sözler için yapılan tanımlamalar şu şekildedir:

Modal sözler, söyleyenin kendi beyan ettiği düşünceye olan görüşünü ifade eden sözlerdir. Bu sözler belli bir sözün,

söz diziminin, cümlelerin anlamına çeşitli bakımlardan hizmet ederler. Örneğin; belki, ähtimal, yeri, hawa, ine, has, tas, tut, edil we vb (Söyegov, 2000; 549).

Bu çalışmada Türkmen Türkçesinde kullanılan modal sözlerin Türkmen şairi Ata Atacanov'un şiirlerinde nasıl kullanıldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada, Mehmet Kara tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan Ata Atacanov'un Şiirleri-I, II isimli kitaptaki şiirler esas alınmıştır. Ata Atacanov'un şiirlerinde tespit edilen örnek metnin Türkmen Türkçesi verilmiştir mısraların karşlarına parantez içinde Türkiye Türkçesine aktarılmış şekli verilmiştir. İçerik analizi sürecinde pekiştirme ve vurgulamayı anlatan modal sözler tespit edilmiştir ve metin içinde hangi anlamda kullanıldığı açıklanmıştır.

Böylece araştırmada, Türkmen Türkçesi şairi Ata Atacanov'un şiirlerinde pekiştirme ve vurgulama anlatan modal sözlerin hangi anlamda kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Metin içinde pekiştirme ve vurgulama bildiren modal sözler eğer iyi anlaşılırsa şiirler daha iyi anlamlandırılmış olur.

1. ATA ATACANOV'UN ŞİİRLERİNDE PEKİŞTİRME VE VURGULAMAYI ANLATAN MODAL SÖZLER

1.1.1. Hääli şindi

“Tekrar tekrar, arka arkaya, arasını kesmeden, sık sık” anlamında kullanılan bir modal sözdür. Şiirde tekrarlar anlamı güçlendiren ifadeyi berraklaştıran, şiirin ahengini sağlayan unsurlardır. Ata Atacanov'un şiirlerinde çok kullanılmıştır.

1. Örnek

Güymense de gara gaazan daşında,	(Oyalansa da kara kazan etrafında,
Hääli şindi boynu bääriik burulyaa.	Sık sık boynu beriye bükülüyor.
Buu gün beyik bayram çopan goşunda,	Bugün büyük bayram çoban çadırında,
Buu gün çöl içinde cennet gurulyaa!)	Bugün çöl içinde cennet kuruluyor!) (s. 48)

“Hääli şindi” modal sözü, olayın tekrarlanması veya sıklığına vurgu yaparak bir güçlendirme sağlamaktadır.

2. Örnek

Onı çem gelene bermeyäär enem.	(Onu herkese vermiyor ninem.
Hääli şindi görkezibem duranook.	Sık sık gösterip durmuyor da.
Diñe yeke yoola sınıladım menem.	Yalnız bir kere inceledim ben de.
Yürek yööne yerden baatlı uranook.	Yürek sebepsiz güçlü vurmuyor.) (s. 18)

Şair, ninesinin bir şeyi sık sık başkalarına vermediğini ve göstermediğini ifade ederken, “hääli şindi” modal kelimesi ile bu durumun tekrarlığını ve sıklığını vurgulamaktadır.

1.1.2. Haas; Haasam<haas hem (daha da, çok da)

“Çok, pek, daha, iyice”, anlamında kullanılan bir modal sözdür. Bu modal söz, bir şeyin miktarını veya derecesini vurgulamak için kullanılır. “Haas” modal kelimesi, bir durumun arttığını veya yoğunlaştığını ifade etmek için de kullanılabilir. Bu modal söz, vurgu veya betimleme amacıyla kullanıldığında anlamı daha da güçlendirir.

1. Örnek

Ene eşgerlere aak paataa berdi. (Ana askerlere hayır duası etti
 Emeden güç alıp, gitdi oğlanlar. Anadan güç alıp, gitti oğlanlar.
 Mähribaan Vataniñ määkääm biilini Sevgili vatanın kuvvetli belini
Haas berkitmek üçiin tääze doğlanlar. **İyice** güçlendirmek için yeni doğrulanlar.) (s. 308)

Şiirde, annenin askerlere hayır duası ettiği ve oğlanların güç alarak vatani korumak için harekete geçtiği anlatılmaktadır. Şair, yeni doğanlara atıfta bulunarak vatanın güçlendirilmesinin ancak onlarla mümkün olacağını vurgulamaktadır.

2. Örnek

İil gözüne **haas** govı görünmek kın dääil. (El gözüne **çok** güçlü görünmek zor değil.
 Aybıñam iil gözünden gizlemek mümkiin. Ayıbını da el gözünden gizlemek mümkün.
 Emmaa öözünü öözi aaldaap bilen yook. Ama kendi kendini aldatabilen yok.
 Öözüñe ööz zandıñdan gaçıp gitmek kın. Kendine kendi gayenden kaçıp gitmek zor.) (s. 382)

Bütün olarak bakıldığında, şairin bu şiirde "haas" modal sözünü kullanması, insanların dışarıdan çok güçlü görünmesinin kolay olduğunu, ancak kendilerini gerçekten tanımanın, hatalarını kabul etmenin ve içsel zorluklarla yüzleşmenin daha zor olduğunu ifade etmektedir.

1.1.3. Uçursuz

"Çok, pek çok, çok çok, haddinden fazla" anlamında kullanılan bir modal sözdür. Bu modal söz şiirlerde kullanıldığında bir durumu vurgulamak, miktarı abartmak veya anlatıma güç katmak amacıyla kullanılır. Şiirde "uçursuz" kelimeleri kullanılarak, bir şeyin bol miktarda, sınırsız veya aşırı olduğu ifade edilmiştir.

1. Örnek

Sen güçlüdiñ, (Sen güçlüydün,
 Sen diişlidiñ, Sen dişliydin,
 Tikenlidiñ **uçursuz**. Dikenliydin haddinden **fazla**.
 Yaadıñda mı, Hatırında mı,
 Emelsizler endiräärdi eliñde? Acemiler tir tit titrerdi elinde?
 Buu peleñ pencesiz sen, Bugün kaplan, pençesizsin,
 Muum heliim sen Bal mumusun,
 Gucursuz. Güçsüz.
 Buu gün seniñ ähli güycüñ Bugün senin bütün gücün
 Mağtanmakda, Övünmekte,
 Diliñde. (s. 138) Dilinde.)

Şiirdeki ifadelerle göre, kişi güçlü, kararlı ve cesur bir duruşa sahiptir. "Uçursuz" modal kelimesi, kişinin gücünü ve etkisini vurgulamak için kullanılmıştır.

2. Örnek

Täaze Türküstanıñ hökümet caayı.	(Yeni Türkistan'ın hükümet binası.
Üstünde aal baydak ovsundu yele...	Üstünde al bayrak dalgalandı rüzgârla...
Hääzir soñkı sapar ortaa atıldı	Şimdi son kez ortaya atıldı
Buu caayda uçursız möhüm mesele.	Bu binada çok önemli mesele.) (s. 752)

Bu şiirde “uçursız” kelimesi, “çok” veya “pek çok” anlamında kullanılmıştır. Şiirde, yeni Türkistan'ın hükümet binasının önemli bir meseleyi ele almak için son kez ortaya atıldığı anlatılmaktadır. “Uçursız” kelimesi, meseleyi vurgulamak ve önemini vurgulamak için kullanılmıştır. Bu ifade, mesele veya konunun büyük öneme sahip olduğunu ifade etmektedir.

1.1.4. Kään

“Çok, fazla, iyice” anlamlarında kullanılan bir modal sözdür. Bu modal söz, bir durumu veya nesneyi daha da vurgulamak veya güçlendirmek için kullanılan bir modal sözdür. Şiirde çok kullanılmıştır.

1. Örnek

Men dövletli Vatanımıñ	(Ben devletli vatanımın
Kään yerini gezip gördüm.	Çok yerini gezip gördüm.
Göökden uçup,	Gökten uçup,
Yerden yöräöp,	Yerden yürüyüp,
Üç deñizde yüzüp gördüm.	(Üç denizde yüzüp gördüm.)s. 622)

Bu şiir parçasında “kään” kelimesi, yazarın vatanını keşfederken yaşadığı deneyimleri pekiştirmek ve vurgulamak için kullanılmıştır.

2. Örnek

Kään bahar çalışdı şo gündən bääri	(Çok bahar geçti o gündən beri,
Yene ikimizi duuşurdı ikbaal.	Yine ikimizi karşılaştırdı ikbal.
Sen indi özgääniñ isleğli yaarı,	Sen şimdi başkasının hevesli yârisin,
Maña miiraas gaalan hıyaaldaakı haal.	Bana miras kalan hayaldeki bendir.) (s. 82)

Bu şiir parçasında “kään” kelimesi, şairin geçmişten bugüne olan zaman diliminde yaşanan değişimi vurgulamak için kullanılmıştır.

1.1.5. Uçursız kään

“Defalarca, pek çok, çok çok, haddinden fazla”, anlamlarında kullanılan bir modal sözdür. Bu modal söz, şiirlerde bir durumu vurgulamak veya anlatıma güç katmak için kullanılmıştır. Bu modal söz, şiirde anlatıma güç ve etki katmanı sağlar. Taranan şiirlerde tek örnek tespit edilmiştir.

1. Örnek

Uçursuz kâän göterendir ol sizi. (Defalarca taşımıştır o sizi.
 Yoollarda gerdeni guruşdı gitdi. Yollarda omzu uyuştı gitti.
 Götermek gezeği indi, inerler, Taşıma sırası şimdi, inerler,
 Götermek noobati, hak, size yetdi. Taşıma sırası, doğrusu size geldi.) (s. 364)

Bu dizelerde, “Uçursuz kâän” ifadesi, bir eylemin tekrarlanarak sıkça gerçekleştiğini ve yoğun bir şekilde yaşandığını ifade etmek için kullanılmıştır.

1.1.6. Gati

“Pek, çok”, anlamı taşıyan bu modal söz; bir şeyin fazlasını, yoğunluğunu veya aşırılığını ifade etmek amacı taşır. Bu modal söz kullanılarak bir durumun anlatımı güçlendirilir, vurgulanır veya pekiştirilir.

1. Örnek

Men **gati** govı bilyään. (Ben **çok** iyi biliyorum.
 Men inanyan güycüne. Ben güveniyorum gücüne.
 Belet onuñ piiline, Aşınayım onun küreğine,
 Belet tohum tiicine. Aşınayım geçmişine.) (s. 316)

Şair, kendisinin çok iyi bildiğini ve gücüne olan inancını vurgulamaktadır. Bu dizelerde “gati” kelimesi, bir durumu vurgulamak ve yoğunluğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

2. Örnek

Soñam suva seretdi de, (Sonra suya baktı da
 Ulı ooya gitdi oğlan. Ulu düşünceye daldı oğlan.
 Geçip baryaan yaşılıını Geçip giden ihtiyarı
Gati hayraan etdi oğlan. **Çok** şaşırttı oğlan.) (s. 358)

Şair, oğlanın geçip giden ihtiyarı çok şaşırttığını ifade etmektedir. Oğlanın davranışı, ihtiyarı büyük ölçüde etkilemiş ve şaşırtmıştır. “Gati” modal kelimesi, oğlanın etkisini ve etkileyiciliğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

1.1.7. Hava

“Evet, tabii, elbette”, anlamlarında kullanılan bir modal sözdür. “Hava” modal sözü, bir ifadeyi onaylama, kesinlik vurgulama veya bir durumun doğal sonucunu belirtme amacıyla kullanılır. Şiirlerde bu modal söz kullanılarak, bir düşünce veya duygu daha güçlü bir şekilde ifade edilmiştir.

1. Örnek

Şol acımtık ooduñ başında, **hava**, (O acımtırak ateşin başında, **evet**,
 Der döküp, çaaylaşıp oturdık şonda. Ter döküp, çay içip oturduk orada.

Bolsadı baarını ekip bir hovaa, Bütün boş hayalleri edip bir nefes
Aay orağını bulda batırdık şonda. Ay orağını buluta batırdık orada.) (s. 590)

“Hava” kelimesi, sözünü ettiği anıları onaylama ve vurgulama amacıyla kullanılmıştır.

2. Örnek

– Doğrı, düşündiler. Aldılar baarın. Aahir kitaabñızıñ açıldı bağtı. Aahırım tapdı ol ööz hırıdaarın Gurulyaar buu fabrik tüys gerek vağtı. Hava , şahermizde gurlanı goví, Karton fabriđiniñ bolmaz dannavı...	(– Doğru, anladılar. Aldılar hepsini. Sonunda kitabınızın açıldı bahtı. Artık buldu o meraklısını Kuruluyor bu fabrika tam gerektiği zaman. Evet , şehrimizde kurulması iyi, Karton fabrikasının olmaz engeli...) (s. 146)
--	---

şair, “Hava” kelimesini “elbette” veya “tabii ki” anlamında kullanmıştır. Bu şekilde, şair, okuyucuya bir durumun veya gerçeğliğin kesinliğini vurgulamaktadır.

1.1.8. Arlı

“Bütün, bütün bir, eksiksiz, tam”, anlamlarında kullanılan bir modal sözdür. “Arlı” modal sözü, bir durumun tamamını veya eksisinin bulunmadığını vurgulamak için kullanılır. şiirde bu modal sözle, bir şeyin bütünlüğü ifade edilmiştir. Taranan şiirlerde tek örnek tespit edilmiştir.

Örnek

Öyüñ içi yaalı amanat mellek Gara dağdan gısıq, daaşdan daa gati... Arlı yıl çıkmadı eliñiz pelden, Eřretiñ ornuna berdi hupbatı. Gadak galla üçin sütünñiz süyñdi. Berđi daaşı bolsa gerdene iyñdi.	(Ev içi kadar emanet tarla Kara dağdan cimri, taştan da katı... Bütün bir yıl çıkmadı eliniz tarladan, Mutluluk yerine, verdi sıkıntı. Yarım kilo hasat için haşatınız çıktı. Borç taşı ise omza indi.) (s. 574)
--	--

şirdeki ifadelere göre, tarladan elde edilen verim yetersizdir ve sıkıntılar getirmiştir. Bu durumda, “arlı” modal sözü, bütün bir tarlanın verimsizliğini ve getirdiği sıkıntılarını vurgulamak için kullanılmıştır.

1.1.9. Garşı

“Her zaman, sürekli, hep, sık sık, tekrar tekrar”, anlamlarında kullanılan bir modal sözdür. Bu modal söz, şiirlerde bir durumun sürekliliği, devamlılığı veya tekrarlanması üzerinde vurgu yapmak için kullanılır. Bu modal söz, bir olayın sürekli gerçeğleştiğini veya bir durumun tekrarlandığını ifade eder. şiirlerde çok kullanılmıştır.

1. Örnek

Garaşyaar gapıda körpe läälesi, Elinde portfel, gözünde güneş.	(Bekliyor kapıda körpe lalesi, Elinde çanta, gözünde güneş.
---	--

Garşı göz aylayaar ene gıızına.

Sık sık göz atıyor ana, kızına.

Garşı üm alışyaar iki yürekdeş.

Sık sık işaretleşiyor iki yürekdeş.) (s. 418)

Anne ve kız arasındaki göz temasının sürekli olduğu vurgulanarak, bu durumun önemine ve sürekliliğine dikkat çekilmek istenmiştir.

2. Örnek

Üç gün bääri suvsuz süyrenip gelyääs,

(Üç günden beri susuz sürünüp geliyoruz,

Maavı salğımlara aaldaıp **garşı**.

Mavi seraplara aldanıp **her defa**.

Bize badak salyaar ääpet alanlar

Engel oluyor koskocaman tümsekler

Biz bilen baar yaalı ozalam hırşı.

Bizimle var gibi bir alıp veremediği.) (s. 98)

"Garşı" modal kelimesi, zorluklara rağmen sürekli dikkatli olunması gerektiğini vurgulamak için kullanılmıştır.

1.1.10. Ençeme

"O kadar, bu kadar, bunca, defalarca, nice, birçok, pek çok kez", anlamında kullanılan bir modal sözdür. Pekleştirme ve vurgulama amacıyla kullanılan bu modal söz metinde nice nice anlamında "ence"; "defalarca, çok defa" anlamında; "ençe ençe", "ençe gezek", "ençeme gezek" veya "ençe kere" şeklinde de görülmektedir.

1. Örnek

Yer şeyle kiçicik.

(Yer böyle küçücük.

Şeyle enaayı!

Böylesine alımlı!

Äälem onı tääç edinyäär başına.

Älem onu taç ediniyor başına.

Bir günde **ençeme** aylanıp çıkyaar

Bir günde **defalarca** dönüp çıkıyor

İndi Gagarinler Yeriñ daşına.

Artık Gagarin'ler Dünya'nın dışına.) (s. 514)

Şiirdeki ifadeye göre, bu küçük yer, bir günde defalarca dönüp çıkarak Gagarin'lerin Dünya'nın dışına çıktığı bir yer olarak tasvir edilmektedir. "Ençeme" modal sözü, tekrarlanan bir eylemi veya olayı vurgular.

2. Örnek

Gasın üstüne gasın.

(Kıvrım üstüne kıvrım.

Gasın üstüne gasın:

Kıvrım üstüne kıvrım:

Yüze çıkyaar aadamiñ geçen ömür yoolları.

Görünüyor insanın geçtiği ömür yolları.

Her gasından soorasañ,

Her kıvrımdan sorsan,

Her gasını ızlasañ,

Her kıvrımı izlesen,

Aydıp berer **ençeme** ahvaalatı haalları.

Anlatıverir **nice** olayı, hâli.) (s. 180)

Şiirde, kıvrımların ve yolların insanın yaşamını temsil ettiği ifade edilmektedir. Her kıvrımdan sorsan veya izlesen, birçok olayı ve durumu anlatarak insanın hayat yolculuğunu aktarıyor. "Ençeme" modal kelimesi, bu çeşitliliği ve tekrarı vurgular.

1.1.11. Basım

“Hemen, derhâl, süratle”, anlamında kullanılan bir modal sözdür. Bu modal söz, şiirlerde bir durumun hızlı, anında veya acilen gerçekleştiğini vurgulamak için kullanılmış. Şiirde örnekleri çoktur.

1. Örnek

Süpürsene göz yaşıñı, gurcağım!	(Silsene gözyaşını oyuncağım!
Eziz eyääñ geler basım bakcadan.	Sevgili sahibin gelir hemen bahçeden.
Düşünmedi dilsiz gurcak dilime...	Anlamadı dilsiz oyuncak dilimi...
Gol gaalğadıp, geçip gitdim tekceden.	El sallayıp geçip gittim pencere önünden.) (s. 452)

“Basım” kelimesi, hızlı ve derhal hareket etmeyi vurgulayan bir anlam katmaktadır, şiirin duygusal ve hızlı bir şekilde ilerlediğini göstermektedir.

2. Örnek

Gözlemek üçünem güyç, gural gerek.	(Aramak için de kuvvet, alet gerek.
Govaaña, novaaña başartmaz nebit.	Kovayla, tekneyle elde edilmez petrol.
Buu ecir, bu zahmet baarı biiderek.	Bu eziyet, bu zahmet hepsi boşuna.
Basım buu guylar bolmalı tebit.	Hemen bu kuyular olmalı sıcak.) (s. 590)

Bu şiirde “basım” modal kelimesi, bir hız ve etkinlik anlamı taşımaktadır dolayısıyla şair, gözlem yapmanın güçlü ve kararlı bir çaba gerektirdiğini vurgulamaktadır.

1.1.12. Birden, birdenbire, birdenikää, birdenkää

“Birden, birdenbire, ansızın, aniden”, anlamında kullanılan bir modal sözdür. Bu modal sözler, şiirlerde ani bir değişim veya beklenmedik bir durumu vurgulamak için kullanılır.

1. Örnek

Birdenem beğence gınanç gatişyaar:	(Birden sevince elem karışıyor:
Gıısğa ömür hakda pikire batyaan,	Kısa ömür hakkında düşünceye dalıyorum,
Garrılığa bakaan baryaan yoolumda	İhtiyarlığa giden yolumda
Yene de bir yılı arkama atyaan!	Yine bir yılı arkama atıyorum.) (s. 412)

Şairin “birden” kelimesini kullanarak ifade ettiği duygu, ani bir değişim veya geçişin getirdiği duygusal karışıklığı temsil eder.

2. Örnek

Şaatuut şahasından sekää düşdüñiz.	(Beyaz dutun dalından sekiye indiriz.
Birdenbiire govurdıñiz kesildi.	Birdenbire gürültünüz kesildi.
Buu doğanlık, duygudaşlık nişanı	Bu kadeşlik, duygudaşlık nişanı
Damağımı dooldurdi,	Boğazımı düğüledi,
Yüreğimi dildi.	Yüreğimi dildi.) (s. 290)

Şair "birdenbire" kelimesini kullanarak anlatmak istediği anlık bir durumun etkisi ve değişimini vurgulamaktır. Modal anlamda, "birdenbire" kelimesi beklenmedik bir anda gerçekleşen bir durumu veya olayı ifade eder. Şiirdeki kullanımıyla, şair söz konusu anlık durumun etkisiyle sarsılır ve duygusal bir tepki verir.

1.1.13.Yene

"Yeniden, bir daha, tekrar, yine, gene", anlamında kullanılan bir modal sözdür. Bu modal söz, şiirlerde bir durumun tekrarlandığını veya yeniden gerçekleştiğini vurgulamak için kullanılır.

1. Örnek

Otırın armaanlı, eşit, Aşğabat, Seniñ hesretiñden yüreğim ootlı. Gözel günlerini yene edip yaat, Otırın umutlu men Aşğabatlı.	(Oturuyorum üzüntülü, işit Aşkabat, Senin derdinden yüreğim ateşli. Güzel günlerini yine hatırlayıp, Oturuyorum umutlu, ben Aşkabatlıyım.) (s. 26)
---	--

Şair, Aşkabat'ta oturduğunu ve geçmişte yaşadığı güzel günleri yeniden hatırlayarak umutla oturduğunu ifade etmektedir. "Yene" modal sözü geçmişteki güzel anıları yeniden hatırlayan şairin umutla dolduğunu vurgulamaktadır.

2. Örnek

Pövrize Çayınıñ boyundan baryaana, Akıl hazınası kitaaba garyaan. Yene hıyaal guşun uçuryaan gööge, Sırrımı sözleyään saayalı baağa.	(Pövrize Çayı'nın kenarından gidiyorum, Akıl hazinesi kitaba bakıyorum. Yine hayal kuşunu uçuruyorum göğge, Sırrımı söylüyorum gölgel bahçeye.) (s. 60)
--	---

Bu modal sözün kullanımı, tekrarlayan veya yeniden gerçekleşen eylemlere vurgu yaparak bir döngü veya süreklilik hissi uyandırmaktadır.

1.1.14.Örään

"Çok, fazla, iyice, oldukça", anlamında kullanılan bir modal sözdür. Bu modal söz, şiirlerde bir durumun yoğunluğunu veya miktarını vurgulamak için kullanılır. "Örään" modal sözü, bir şeyin büyük ölçüde, fazlasıyla veya iyice olduğunu ifade eder. Şiirlerde çok kullanılmıştır.

1. Örnek

Eğer aaşık bolsañ bir maral gııza, Gözün giice gündiiz onı ağıtaryaar. Örään uzaklarda bolsa daa öözi, Cüp basıp, goltukdan göterip baryaar.	(Eğer âşık olursan bir meral kıza, Gözün gece gündüz onu arar. Çok uzaklarda olsa da kendisi, Birlikte yürüyüp güç verir gider.) (s. 40)
--	--

Şiirde "örään" modal kelimesi, aşkın yoğunluğunu ve etkisini vurgulamak için kullanılmıştır.

2. Örnek

Örään ıssı eziiz ülkääñ hovaası.	(Çok sıcak aziz ülkenin havası.
Galıp gidip otır siimaaplı peykaam.	Yükselip gidiyor cıvalı ok.
Salkın saaya serğezdaanı yoolağçı.	Serin gölgeye muhtaç yolcu.
Giice de girmek kın içeri hammaam.	Gece de girmek zor, içeri hamam.) (s. 666)

“Örään” modal sözü, şiirdeki ifadenin yoğunluğunu ve etkisini artırmak için kullanılmıştır. Böylece anlatılan durumun sıcaklık, hızlı hareket, beklenmedik engeller gibi yoğun ve etkileyici olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.15. Tiiz, tiizden, tiizirääk

“Tez, çabuk, hızlı”, anlamında kullanılan bir modal sözdür. Bu modal söz, şiirlerde bir durumun hızını, çabukluğunu veya hızlılığını vurgulamak için kullanılır. Aynı zamanda, bir eylemin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini veya bir durumun çabuk şekilde meydana geldiğini ifade eder. Taranan şiirlerde iki örnek tespit edilmiştir.

1. Örnek

Emmaa hääzir dine bir zaat küyüñde:	(Ama şu anda yalnız bir şey hayalinde:
Tiizirääk Tährana amaan yetmeli.	Çabucak Tahran’a sağ salim ulaşmalısın.
Çöreğe garaşyaar üç caan öyüñde.	Ekmek bekliyor üç can evinde.
Bir golça süydüñi basım satmalı.	Bir bakraç sütünü derhâl satmalısın.) (s. 578)

Şiirde “tiizirääk” modal kelimesi, “hızlıca, çabucak” anlamında kullanılmıştır. Şair, kişinin bir görevi yerine getirmesi gerektiğini ve bunu hızlı bir şekilde yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kelime, bir eylemin aciliyetini ve hareketin hızını ifade etmektedir.

2. Örnek

Yaadılığım: yat diyyäär,	(Yorgunluğum: Yat, diyor.
Yüreğim diyyäär: yatma.	Yüreğim diyor: Yatma!
Vah, tiizirääk gutarıp,	Ah, bir an önce bitirip,
Gelseñ diyip çaağıryaan,	Gelsen diye çağırıyorum,
Buu çolaca çadirda gülsen diyip çaağıryaan.	Bu ıssız çadirda gülsen diye çağırıyorum.) (s. 50)

“Tiizirääk” kelimesi, şairin çağrısının hızlı ve çabuk bir şekilde karşılık bulmasını istediği bir anlamda kullanılmıştır. Bu kelime, şiirdeki hareketin hızını, aciliyetini ve çabukluğunu vurgulayarak, şairin duygusal çağrısının ve beklentisinin ifadesini taşımaktadır.

1.1.16. Valla

Vallahi, “Tanrı’yı tanık tutarım, Tanrı hakkı için anlamında kullanılan bir yemin sözü, billahi, tallahi, vallaha”, anlamında kullanılan bir modal sözdür. Bu ifade, doğruluk vurgusu yapmak, söylenen şeyi vurgulamak veya samimiyeti ifade etmek amacıyla kullanılır. “Valla” veya “vallahi” ifadesi, bir konuda inanç veya samimiyetin

ifadesidir. Şiirlerde bu ifadeleri kullanarak, bir durumu daha etkileyici ve samimi bir şekilde ifade eder. Şiirde bu şekilde kuvvetlendirme, pekiştirme görevinde kullanılmıştır.

1. Örnek

Beslenip, yaanıña uğraamda seniñ,	(Süslenip yanına vardığımda senin,
Valla , yüreğimi bire bağlayaan.	Vallahi , cesarete geliyorum.
Oyansın aahırı ıkbaalim meniñ,	“Uyansın artık ikbalim benim.”
Diyip, doğumsıraap, kääte ilğayaan.	Diye yüreklenip bazen koşuyorum.) (s. 46)

Bu şiirde “Valla” ifadesi, “vallahi” anlamına gelmektedir. Şair, sevgilisinin yanına süslenerek geldiğinde, yüreğini bağladığını, cesaretlendiğini ve ona doğru koştuğunu ifade etmektedir. “Valla” ifadesi, söylediği sözlerin doğruluğuna vurgu yapmaktadır.

2. Örnek

Gapçıınıñ gatları,	(Cüzdanının katları,
Valla , puldan dooludı.	Vallahi , parayla doluydu.
Daşayaan sovğatları	Götürdüğü hediyeler
Del yuurduñ maalıdı.	Yabancı ülke malıydı.) (s. 114)

Şiirde, “Valla” ifadesi söylenen sözlerin doğruluğuna vurgu yapmak için kullanılmıştır. Şair, cüzdanının vallahi parayla dolu olduğunu ifade etmektedir. Bu ifadeyle şair, söylediği sözün gerçek olduğunu ve cüzdanının zenginlik işaretleriyle dolu olduğunu vurgulamaktadır. Beş örnekte kullanılmıştır.

1.1.17. Esli

“Epey, epeyi, epeyce, hayli, bir hayli”, anlamında kullanılan bir modal sözdür. Bu modal söz, şiirlerde bir durumun büyüklüğünü, miktarını veya fazlalığını vurgulamak için kullanılmıştır. Taranan şiirlerde tek örnek tespit edilmiştir.

Örnek

Bövrünü dinledi oturdu baağbaan.	(Düşünceye daldı, oturdu bahçe sahibi.
Sıın etdi sıratlı yiğide esli ...	Süzdü yakışıklı genci epeyce ...
“Onuñ sıırı, oğlum, gızıl almada,	“Onun sıırı, oğlum, kızıl elmada,
Şuu almada” diydi yakımlı sesli.	Şu elmada” dedi sevimli sesle.) (s. 644)

“Esli” modal kelimesi, bu şiirde “epeyce” anlamında kullanılmıştır. Bu kelime, bir miktarı vurgulayarak yiğidin dikkat çekici ve etkileyici olduğunu ima etmektedir.

1.1.18. Bütinley

“Büsbütün, tamamıyla, iyiden iyiye, iyice, tamamen, temelli”, anlamında kullanılan bir modal sözdür. Şiirlerde bir durumun tamamını, eksiksiz bir şekilde veya derinlemesine vurgulamak için kullanılır. Taranan şiirlerde tek örnek tespit edilmiştir.

Örnek

Sen inaan, braadar, başarsam şonu,	(Sen inan, kardeş, başarırsam bunu,
Cahanda yook gaalmaz bayardan, baaydan!	Dünyada eser kalmaz ağadan, zenginden!
Saaplanar cahanda bütinley hovaa...	Temizlenir cihanda bütünüyle hava...
Onsoñ gatı görme zaadı Hudaaydan!	Sonra darılma bir şey için Hüda'ya!) (s. 738)

“Bütinley” modal sözü bu şiirde, dünyadaki hava durumunun tümünü vurgulayarak anlamı daha güçlendirmek için kullanılmıştır.

1.1.19. Hut

“1. Asıl, tam, iyice, 2. kendi, bizzat”, anlamında kullanılan bir modal sözdür. Bu kelime, bir durumu daha güçlü bir şekilde ifade etmek veya vurgulamak için kullanılan bir modal sözdür.

1. Örnek

Yağşı yaar iirden turup, darak diläär.	(İyi yâr erkenden kalkıp tarak diler.
Yalta yaar iirden turup, çörek diläär.	Tembel yâr erkenden kalkıp ekme diler.
Yov günü yaaniña yoldaş yağşı yaar.	Savaş günü yanına yoldaş iyi yâr.
Dok günün naaniña yoldaş yaman yaar.	Tok günün ekmeğine yoldaş kötü yâr.
Şol sebääplem,	Bu sebeple
Yağşı yaara caaniñi berseñ, halaal.	İyi yâre canını verirsen helal.
Hut ölümden halaas etcek	Tam ölümden kurtaracak
Naaniñi berseñ, halaal.	Ekmeğini verirsen helal.) (s. 348)

Şiirde iyi yârın değeri ve önemi vurgulanırken, kötü yârın varlığına karşı iyi yârın korunması gerektiği ifade edilmiştir. “Hut” modal sözü, bu vurguyu daha da güçlendirerek iyi yâra verilen değeri pekiştirmek için kullanılmıştır.

2. Örnek

– Hiç hiili hataa yook, hiç hiili säävlik...	(– Hiçbir hata yok, hiçbir yanlışlık...
Nääme beyle bakdıñ yüzüme, oğlum?	Neden böyle baktın yüzüme, oğlum?
Hut menin yeğençim şol gören gızıñ.	Bizzat benim yeğenim o gördüğün kız.
Sen oñat düşmäänsiñ sözüme, oğlum.	Sen iyi anlamamışsın sözümü, oğlum.) (s. 650)

Şiirde “hut” modal sözü “bizzat” anlamında kullanılarak bahsi geçen kızın, şairin öz yeğeni olduğu ve akrabalık bağının gerçekliği vurgulanmıştır.

1.1.20. Telim

Defalarca, tekrar tekrar, çok. Bu modal söz bir eylemin defalarca gerçekleştiğini veya tekrarlandığını ifade etmek için kullanılan bir ifadedir. Taranan şiirlerde bir örnek tespit edilmiştir.

Örnek

Torğay telim sooradı:	(Toygar defalarca sordu:
– Niirää uçup baryaasıñ?	– Nereye uçup gidiyorsun?
– Garsaklı guyaa uçyaan.	– Karsaklı kuyuya uçuyorum.
Bulut günden gooradı:	Bulut günden korudu:
– Niirää geçip baryaarsıñ?	– Nereye geçip gidiyorsun?
– Garsaklı guyaa göçyään.	– Karsaklı kuyuya göçüyorum. (s. 654)

Bu şiirde, “telim” modal kelimesi “defalarca” anlamında kullanılarak soru sorma işleminin birden fazla kez gerçekleştiğini vurgulamak amaçlanmıştır.

1.1.21. Birhiili

Pek. Bir durumu veya nesneyi vurgulamak ve pekiştirmek için kullanılan bir modal sözdür. Taranan şiirlerde bir örnek tespit edilmiştir.

Örnek

Birdenem başını galdırdı baağbaan:	(Birden başını kaldırdı bahçe sahibi:
– Men seni birhiili haaladım, oğlum.	– Ben seni pek beğendim, oğlum.
Men uzak ömrümde lebzi halaalı,	Ben uzun ömrümde vaadi helale,
Zähmeti söyeni sııladım, oğlum.	Çalışmayı sevene saygı duydum, oğlum.) (s. 646)

“Birhiili” modal sözü bu şiirde bahçe sahibinin konuştuğu kişiyi çok beğendiğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

1.1.22. Nääçe

Bu modal söz, metinde “nasıl, ne biçim”, “ne” ve “kaç” anlamlarına da kullanılmıştır ancak bu çalışmada “nääçe” sözcüğünün “ne kadar (çok), defalarca” ve “nice”, anlamında kullanıldığı örnekler verilmiştir. Ayrıca bu modal sözün “defalarca, çok defa” anlamında kullanılan “nääçe gezek”, “nääçe kere” ve “nääçeler” şeklindeki örneklerine de rastlanmaktadır.

1. Örnek

Yetiimek kemaala gelenden başlaap, (Yetim, büyüdüğü andan başlayarak
Pendi Çölleri'ni **nääçe** söküpdil Pendi Çölleri'ni **defalarca** dolaşmıştı!
Ele eğri tayak alandan başlaap, Eline eğri sopa aldığı gündən başlayıp,
Ööri meydaanında umıt ekipdi. Otlak alanına umut ekmişti.) (s. 684)

“Nääçe” modal sözü, bu şiirde Pendi Çölleri'nin dolaşılmasının tekrarı ve yoğunluğunu vurgulayarak okuyucuya bir durumun ne kadar sık ve çok kez gerçekleştiğini aktarmaktadır.

2. Örnek

Oobaa gatnaap işlääyerdim şonda men. (Köye gidip çalışıyordum orada ben.
Saahıplar yaarı giicää çekerdil. Sahifeler gece yarısına kadar sürerdil.
İçiñ yakıp, telesdikçe **nääçe** sen, Çatlayıp acele etsen de **ne kadar** sen,
Düzetdikçe, tääze yalñış çıkardı. Düzelttikçe yeni yanlış çıkardı.) (s. 60)

“telesdikçe nääçe sen, düzetdikçe tääze yalñış çıkardı” dizelerinde, düzeltme çabasının boşuna olduğu ve her seferinde yeni bir hata çıktığı vurgulanmaktadır. “Nääçe” modal kelimesi, bu anlamda, çabanın nafilleliğini ve sonuçsuzluğunu pekiştiren bir modal söz olarak kullanılmıştır.

1.1.23. Günde günde

Her gün her gün. Bu modal söz, bir eylemin sürekli veya tekrarlayan bir şekilde gerçekleştiğini ifade etmek için kullanılır. Taranan şiirlerde iki örnek tespit edilmiştir.

1. Örnek

Derdimiñ dermaanı sende, (Derdimin dermanı sende,
Özge lukmaan islemen. Başka doktor istemem.
Alkış edyään **günde günde** Adıyorum **her gün her gün**
Aadıña men, gül çemen. Adına ben, çiçek demeti.) (s. 110)

Şair burada derdinin dermanı olan kişiye çiçek demeti adayışının sıklığını vurgulamak ve pekiştirmek amacıyla “günde günde” modal sözünü kullanmıştır.

2. Örnek

Günde günde gaavun, günaaşaa goyun (Her gün her gün kavun, gün aşırı koyun
Geldi durdu gerek bolsa bolmasa. Geldi durdu gerek olsa da olmasa da.
Başga biiri savdı oğluniñ toyun, Başka biri karşıladı oğlunun düğününü,

İil belet, ol boyun alsa almasa. El biliyor, o kabul etse de etmese de.) (s. 196)

“Günde günde” modal sözü, sıklığı ve düzenliliği vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Şair, bu ifadeyi kullanarak kavunun günlük olarak tüketildiğini ve koyunun ise gün aşırı tüketildiğini vurgulamaktadır.

1.1.24. Gaytaalap

Defalarca, sık sık, arka arkaya. Bu modal söz, bir eylemin tekrarlanma sıklığını vurgulamak için kullanılan bir ifadedir. Taranan şiirlerde bir örnek tespit edilmiştir.

Örnek

Yıldırım uran dek doñup,	(Yıldırım çarpmış gibi donup,
Sedaasız oturdım esli.	Sessizce oturdum hayli.
Gahar dövünçeğim dañıp,	Öfke düğümüm düğümleñip,
Sooradım çalaca sesli,	Sordum biraz alçak sesle,
Yaadıñda mı, gaytalaap men	Hatırında mı, defalarca ben
Yaada saaldım tääze nesli.	Hatıra getirdim yeni nesli. (s. 128)

Şair, “gaytaalap” modal sözü ile yeni nesli hatırlatması olayının pek çok kez gerçekleştiğini ifade etmektedir.

1.1.25. Gayta, gayta gayta

Tekrar anlamında kullanılan bir modl söz. Bir şeyin sürekli olarak tekrarlandığını veya defalarca gerçekleştirildiğini ifade etmek amacıyla kullanılır. Taranan şiirlerde bir örnek tespit edilmiştir.

1. Örnek

Kääyınse de o bende	(Yakınsa da o zavallı
Kovmazdı bentden bizi	Kovmazdı bentten bizi.
Gayta gelip gidnde;	Tekrar gelip gidince,
Gülerdi gartañ yüzi	Gülerdi yaşlı yüzü) (s.598)

“Tekrar tekrar” modal ifadesi bir duygunun veya düşüncenin yoğunluğunu arttırmak için kullanılmıştır. Yapılan bir eylemin sürekliliğini anlatmaktadır. Bir eylemin sürekliliğini vurgulamaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Ata Atacanov'un şiirlerinde geçen pekiştirme ve vurgulamayı anlatan modal sözler tespit edilmiştir. Türkmen Türkçesine ait bu modal sözler anlam açısından incelenerek şiirlerdeki kullanımları örneklendirilmiş ve kattıkları anlamlar yorumlanmıştır.

Pekiştirme ve vurgulamayı anlatan modal sözlerden bazılarının tek örneği bulunurken bazılarının kullanım sıklığının oldukça fazla olduğu görülmüştür. "Uçursız kää, Arlı, Esli, Bütiinley, Telim, Birhiili, Gaytaalap, Gayta" modal sözlerinden birer örnek tespit edilmiştir. "Tiiz, Günde günde" modal sözlerinden iki örnek tespit edilmiştir. "Valla" modal sözünden beş örnek tespit edilmiştir. Diğer modal sözlerden çok fazla örnek tespit edilmiştir. Ancak çalışmamızda ikiden fazla örneği olan modal sözlerden sadece iki örnek verilmekle yetinilmiştir.

Pekiştirme ve vurgulamayı anlatan modal sözler daha çok dizelerin başında bulunurken bazıları da dizelerin sonunda yer almaktadır. "Uçursız, garşı, eşli" gibi modal sözler dizelerin sonunda kullanılmıştır. Ata Atacanov'un şiirlerinde geçen pekiştirme ve vurgulamayı anlatan toplam 25 modal söz tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif (2015). *Şiir Tahlili-Teori ve Uygulama*. Ankara. Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Alışova Demirdağ, Elza (2021). "Azerbaycan Türkçesinde Kiplik İşaretleyicisi Olarak Modal Sözlerin Spesifik Özellikleri ve Söz Diziminde İşlevleri". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. (51): 61-80.
- Aslan Demir, Sema (2008). *Türkçede İsteme Kipliği: Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*. Ankara. Grafiker Yayınları.
- Atabay, Neşe; Kutluk, İbrahim; Özel, Sevgi (1983). *Sözcük Türleri*. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Azimov, Pıgam (2016). *Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü*. C. I-II. Aşgabat. Türkmenistan.
- Biray, Nergis (2009). "Kazak Türkçesinde Modal Söz (Kelimenin Dokuzuncu Türü Mü?)". *Turkish Studies*. 4(3): 338-361.
- Buran, Ahmet; Alkaya, Ercan (2010). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Buran, Ahmet; Alkaya Ercan; Yalçın, Süleyman Kaan (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hacıyev, A. (1985). *Lingvistik Terminlarning İzahli Lugati*. Taşkent: Okıtuvçı Neşriyatı.
- https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/132803/mod_resource/content/0/TT-VI-12.pdf (erişim tarihi: 23.05.2024)
- <https://enedilim.com/sozluk/soz/gutulgyysz> (erişim tarihi 16.07.2024).
- <https://pauctle.com/osmtr/> (erişim tarihi: 11.07. 2024)
- <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/atacanov-ata> (erişim tarihi: 01.07.
- İpek, Birol (2019). "Azerbaycan Türkçesinde Anlamlarına Göre Modal Sözler ve Özellikleri". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 29(2): 81-88.
- Kara, Mehmet (1997). *Ata Atacanov'un Şiirleri I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kazanlar Ürkmez, Elanur (2021). "Türkmen Türkçesinde Kesinlik Bildiren Modal Sözler". *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*. 5(1): 41-54.
- Kononov, A. N. (1956). "Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıkı". *Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR*.
- Öz Özcan, Aynur (2008). "Özbek ve Türkiye Türkçesinde "Kesinlik" Bildiren Modal Sözler". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*. (9): 447-459.
- Söyegow, M. (2000). *Türkmen Diliniñ Grammatikasy-Morfologiya*. Aşgabat: Ruh Neşriyatı.
- Şahin, Savaş; Koca, Selcen (2024). "Türkmen Türkçesi Gramerleri Temelinde Modal Sözlerin Sözcük Türleri İçerisindeki Konumu Üzerine Öneriler". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (16): 279-296.

Tekin, Talat; Ölmez, Mehmet vd. (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Yayınları.

Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul. Multilingual Yayınları.

Weýisow vd. (2010). *Türkmen Dili (Praktikum)*. Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy.

Zülfikar, Hamza (2018). "Eklendiği Kelimeyle "Yokluk" Anlamı Kazanan Ekler". *Türk Dili*. (793): 5-11.